

TARİHSİZLİKTE TARIHSELLİĞE

Kurtuluş DİNÇER*

ÖZET

Bu makalede, modern felsefenin çıkmaza girdiği bir sorun olarak başkasının beni sorunu ele alınarak, bu sorunun temelinde tarihsiz bir epistemolojinin bulunduğu gösterilmiş, bu epistemolojinin temelindeki yalınlık paradigmasının temel kavramları gözden geçirilmiştir. Ardından, tarihsel bir bakış açısı oluşturan karmaşıklık paradigmasının kavramları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: 'Başkasının beni', 'ussallaştırma', 'us', 'ussallık', 'yalınlık', 'karmaşıklık'.

* * *

Modern felsefenin çıkmaza girdiği temel bir bilgi sorunu var. Başka zihinler ya da başkasının beni sorunu. Başkasının “ben”ini nasıl bilebiliriz? Kaynağını Descartes’ın felsefesinde bulan “ben” kavramı modern bilgi kuramında düşünen şey ile, düşünen şey olarak zihin ile, yer kaplayan şey arasındaki ikilik üzerine kurulmuştur. Benim bir ruhum, bir de bedenim var. Bu ikilik üzerine kurulmuştur ben kavramı. Descartes’a göre “ben”, bütün bilinçli edimlerin birliği olarak düşünen şey diye tanımlanır. Düşünme, bizde işlediğinin bilincinde olduğumuz her şeydir. Bilinçli özneler olarak bize ait olan tüm edimler ve edilmeler, bu bilinçli edimler bizim parçamızdır. Yani içimizdedir, bizde içkindir. Böylece düşünen şey olarak ben kendimi bu içkinlik aracılığıyla tanımlarım, çünkü bendedir. Ama benim yahut öznenin ya da özneliğin içinde yer aldığı alan tam tersine benden başka olan şeylerin alanıdır. Benim olmadığım, ben olmayan, ben ne değilsem o olan şeyler, yani beni kuşatan dünya, kendi bedenim, başka insanlar... Bunların hepsi bana dolaylı bir şekilde verilmiştir. Bu demektir ki, sen bana kendim gibi verilmiyorsun. Dış dünya hiçbir zaman düşünmenin iç edimlerinin doğrudan verilmişliğini taşımaz. Hiçbir zaman “ben”in kendini bildiği gibi bilinmez, bilinemez. Gördüğüm şey her zaman kuşkuludur ve yanılısına olduğu söylenebilir. Ama benim gören, işiten, isteyen özne oluşum, özne olarak varlığım, özneliğim sorgulanamaz. Kuşku duyulamaz bir hakikattir bu! *Cogito ergo sum* diyor, Descartes. Dış dünya hakkındaki öznel yaşantılarım düşünen şey olarak zihnimin varlığından emin olmama yeter. Başka şeyler, dışındaki şeyler hakkındaki algılarım onların varlığından değil kendi varlığımdan emin olmamı sağlar. Oysa hakkında deneyim sahibi olduğum şey benim için

□ Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü.

başkasıdır. Görünen şeyin başkalığı, yani ötekiliği, onun benim iç yaşantılarıma ve içkin benime göre ikincil bir şey olması anlamına gelir. Yani bu şu demektir: öteki doğrudan bilinemez. Onu bilebilmem için hep bir aracı gerekir bana. Descartesçı öznelciliğin ortaya koyduğu ben bundan ötürü başkası karşısında kayıtsızdır. Ötekini, başkasını bilmek istemez. Böyle bir kaygısı yoktur, bunu vakit kaybı olarak görür. Başkası onun için yalnızca bir görünüşdür ve dış dünya ile ilişki kuramayan bu ben kavramı ile bir insan ya da toplum bilimi kurmak olanaksızdır.

Descartes'ın bilime şeyler arasındaki ilişki ve oranları araştırmak görevini biçen matematiksel yöntemi tamamen doğa bilimlerine yöneliktir. Zaten onun çağında Galileo'nun deyişi ile doğa kitabının geometrik harflerle yazılmış olduğuna inanılıyordu. Doğa süreçlerinde gizli bağıntıları keşfedebilmek için doğanın geometrik dilini bilmek yeter diye düşünülüyordu. Doğanın geometrik dilini bilirseniz onun gizlerini çözersiniz. Bu demektir ki doğa bir ötekilik alanı değil, ben'e ait, ben tarafından *a priori* olarak tasarımılanan bir benlik alanıdır. Kendi kavramlarımla, kendi zihnimde hazır bulduğum kavramlarla biliyordum doğayı. Herhangi bir şeyin aracılığına ihtiyacım yoktu. Tanrı tarafından zihnimde yerleştirilmiş kavramlar aracılığıyla dünyayı biliyordum. Tarihsel, toplumsal dünya ise başka insanlara, başka halklara, başka yüzyıllara ait bir dünya olarak matematiksel bir bilime konu olmazdı. Çünkü bu alanda insanoğlu aklın ideleri ile değil, algının verileri ile işe başlıyor. Algının verileri ise görünüş alanına, başka zihinlerin, ötekilerin, "sen"lerin alanına aittir. Bunlar doğrudan değil ancak dolaylı olarak bilinebileceğinden Descartesçı bakış açısı tarihsel olarak bilinebilirin alanına daha baştan kapıyı kapıyordu. Tarihsel olarak bilinebilirin alanına kapının kapanması ne demektir? Biraz sonra bunu dile getirmeye çalışacağım. Toplumsal yaşama kapıyı kapamak demektir. Toplumsal yaşamın bilinebilirliğine kapıyı kapamak demektir. Hukukçunun yargılarının temellendirilmesine, iktisatçının yargılarının temellendirilmesine kapıyı kapamak demektir. Modern felsefenin Descartesçı ikilik üzerine kurduğu bilgi kuramı başkasını bilme sorununu çözemiyor, deyim yerindeyse işi yokuşa sürüyordu. Başkasını bilme sorunu daha bedenim hakkındaki bilgiden başlıyordu. Bedenim hakkındaki bilgiyi bile doğrudan doğruya edinemiyordum. Elimin varlığından emin olmaya çalışıyordum. Önce bedenimin varlığından emin olmalıydım. O bile ötekiydi, kendi bedeni bile ötekiydi. Yokuşa sürüyordu işi Descartes. Felsefe, modern felsefe, modern epistemoloji bilmeyi yokuşa sürerek başlamıştır. Onun için 20. yüzyılda G.Moore, "Bu eldir, bu da başka bir el. Şimdi bu temel üzerine felsefe yapalım" derken haklıydı. Felsefeyi bu kadar yokuşa sürmenin bir anlamı yoktu. Modern epistemoloji bilmeyi, dış dünyayı bilmeyi olanaksız hale getiriyor. Burada Descartes'ın farkında olmadığı bir sorun şuydu: Bilinç her zaman bir şeyin bilincidir. Ama o mutlak bir bilinç tasarlıyordu.

Benin her zaman ben olmayanla tanımlanıp sınırlandırıldığını göz önünde bulundurmuyordu. Dış dünyadaki bir şeyi algılayarak benim bilincine vardığının farkında değildi, bir mutlak benden söz ediyordu. Bu sorun 19. yüzyılda Alman romantiklerince ele alındı. Fichte, Schelling, Hegel, modern bilgi kuramının dayandığı ikiliğin yol açtığı bu çıkmazı görerek -çıkılmazdı çünkü toplumsal yaşamı, çünkü ötekini, çünkü başkasını bilmeyi olanaksız kılıyordu- bu ikiliği ortadan kaldırmaya, ben'i ben olmayanla tanımlamaya giriştiler. Ama onların yaptığı da sonunda ben olmayı ben'in içine katmak, onu yine salt bir bilinç içeriği haline getirmek oldu. Bir çıkmazdan kurtulmaya çalışırken dış dünya benim tasarımı haline geldi: Dış dünya gerçek değildir, benim tasarımımdan ibarettir. 19. yüzyılda başkasını anlama kavramını kullanarak felsefenin bu sorununu çözmeye çalışan bir düşünür de Dilthey'dir. O da her ne biliyorsak iç tasarımlarımız sayesinde bildiğimizi, deneyin geçerliliğini ancak içinde doğduğu bilinç bağlamından aldığını söylüyordu. Şimdi buradaki sorun, esasen yalınlaştırma ve genelleştirme sorunudur. Modern felsefe *Cogito* ve ben kavramından yola çıkarak dünyayı, doğayı tasarımılayabileceğini düşünüyor, onu yalın kavramlar halinde, yalın kavramlar aracılığı ile kavrayabileceğini düşünüyor. Doğa, bir anlamda yalındır, ama burada hesaba katılmayan bir şey var; dış dünya yalnız doğadan değil toplumsal yaşamdan oluşuyordu ve bu toplumsal yaşam, yani insanın yaşamı, hiç de 17. yüzyıl filozofunun tasarladığı gibi yalın değildi, tersine çok karmaşık bir ilişkiler ağıydı. Bu karmaşıklık ise modern epistemolojinin hiç hesaba katmadığı bir şeydir. Bir yalınlık paradigmasından hareket eder modern epistemoloji. Bunun yol açtığı sonuçlar neler? Bunun yol açtığı sonuçlardan örneğin bir tanesi, aklın Tanrılaştırılmasıdır.

Bugün bütün alanlarda içinde bulunduğumuz durum, kapalı birtakım kavramların ve mekanik, doğrusal açıklamaların, matematiksel açıklamaların yarattığı bir bunalım durumudur. Bütünü kendisini oluşturan parçalarına indirgeyen ya da parçaları onları kapsayan bütünün içinde eriten indirgemeci kavramlaştırmalardan doğan bunalım durumu. Ama bu kavramlaştırmaların yetersizliğini daha yeni yeni anlıyoruz. Edgar Morin'in dediği gibi, teki çokun, çoku da tekin içinde, ama ne tek çoku, ne de çok teki yutmadan kavramayı becerebilmemiz gerekiyor. Onun için de Morin'in karmaşık düşünce ve açık akıl dediği şeyden söz etmek istiyorum biraz. Bunun nasıl bir şey olduğunu, açık aklın ya da kapalı aklın nasıl bir şey olduğunu, onun kavramlarını kullanarak dile getirmeye çalışacağım. Akıl, akılcılık, ussallık, ussallaştırmacılık kavramları arasında birtakım ayrımlar yaparak bunu dile getirmeye çalışıyorum. Gerçeği sürekli olarak bir sistem içinde akla uygun kılmaya isteği ile gerçeğin sistemleştirmeye karşı sürekli olarak yinelenen bir direnç göstermesi arasında diyalojik bir ilişki vardır, bütün felsefe tarihine baktığımızda. Akıl gerçeği kendine uydurmaya çalışır, gerçek de

akla karşı sürekli direnir. Ve akıl Avrupa merkezli bir akıl olarak bir körleşmeye yol açar. Ussallıkla ussallaştırmacılık arasında bir diyalojik, ikili ilişki ortaya çıkar. Ussal olan nedir? Ussal olanla evrenin gerçekliği arasında tam bir uyum bulunduğunu ileri süren dünya görüşüne akılcılık diyoruz. Descartes'ın rasyonalizmi gibi akla ait olan, ussal olan, tutarlı olanla evrenin gerçekliği arasında tam bir uyum bulunduğunu ileri süren felsefe görüşü akılcılık. Bu görüş akıl dışı olanı, us dışı olanı ve ussal olmayan gerçekliği kovar, dışarıda bırakır. Bir anlamı daha var: İnsan eylemlerinin ve toplumların ilkeleri ve amaçları bakımından ussal olabileceklerini ve olmaları gerektiğini ileri süren görüş, akılcılık. Bir de böyle tanımlanır. Evet, ussal olmayı Yunanlılar icat etmemiştir. Ama teorik düşünceye ve her türlü sorun üzerine düşünmeye yönelen özerk bir ussallık alanı ilk kez eski Yunan'da ortaya çıkmıştır. Ne demektir bu ussallık alanı? Aklın birbirinin karşıtı kanıtların ileri sürülmesi ve düşüncelerin düşüncelerle çarpışması yoluyla geliştiği felsefe alanının kendisi. Akıl demek felsefe demektir; ama hangi akıl? Modernliğin akli değil burada kastedilen şey: Birbirinin karşıtı kanıtların ileri sürülmesi ve düşüncelerin düşüncelerle çarpışması yoluyla geliştiği felsefe alanının kendisi. Düşüncenin düşünce ile çatıştığı, çarpıştığı yerde akıl kendini gösterir. Yani ussallık bir töz olarak değil, kendi başına bir varlık değil, bir varlığın öz niteliği, Tanrısal bir varlığın öz niteliği olarak değil, düşünce ile gerçeklik arasındaki bir diyalog olarak tanımlanması gereken bir şeydir. Bu açıdan baktığımız zaman, örneğin ortaçağ aklın hiç yer bulmadığı bir çağ değildir. Aydınlanmanın onu görmek istediği gibi değildir. Aydınlanma, bu çağı akıl dışı bir çağ diye görmek istiyor. Oysa hiç de öyle değildir. Ama akıl ortaçağda teolojinin içine hapsedilmiştir. Teolojinin hizmetine verilmiştir. Varlığı ispat etmek için kullanılmıştır. Ve bu çaba ile mantık ortaçağda gelişmiştir. Aristoteles mantığı ortaçağda gelişmiştir. Ama amaç varlığı ispat etmektir, Tanrının varlığını ispat etmektir. Teolojinin hizmetindedir ve dolayısıyla akıl teolojinin içine hapsedilmiştir. Bu demektir ki, ussallık ortaçağda bir ussallaştırmacılık biçimini almıştır. Akıl dünyayı, varlığı, toplumu kendine benzetmeye, kendi kavram çerçeveleri içerisine sokmaya çalışır. Ussallaştırmacılık dediğimiz şey, ussallıkla aynı kaynaktan gelir. Akıldan gelir ama onun tersine dönüşür. Çünkü ussallaştırmacılık, eleştiri eylemini yok eder. Eleştiri eylemini felce uğratar. Gerçekle diyalogu sırf kendi sisteminin mantığını korusun diye sürdürür. Böylece akıl, kendi zehrini, Morin'in deyişi ile söylüyorum, kendi zehrini kendisi üreterek kapalı akıl haline gelir. Bu ne demektir? Ne yapar ussallaştırmacılık? Evreni doğruluklarından kuşku duyulmayan postüلالardan yola çıkarak kurulan tutarlı bir sisteme hapseder ve o sisteme uymayan her olguyu, her düşüncüyü reddeder. Ussallaştırmacılık, ussal eleştiriden kaçmak isteyen düşünce ve inançları tutarlı bir şekilde haklı gösterme düzeneğidir. Tehlikeli, baskıcı, dayatmacı bir düzendir. İnanıcı da inançsızlığı da aynı şekilde haklı gösterebilir.

Dikkat ederseniz burada tanımlanan şey Aydınlanmanın kendisidir. Akıl kendini imana bağlayan iplerden 18. yüzyılda kurtulmuştur. 18. yüzyıl bir akıl eleştirisi çağıdır. Aklın eleştirisinin çağıdır. Kendi kendinin eleştirisinin çağıdır. Bir yandan efsanelere, dinlere, keyfi iktidarlara saldırırken bir yandan da sonradan akılcılık diye adlandırılacak bir felsefe kurar. Dünyanın akla dayalı bir düzeni bulunduğunu iddia etmektedir, çünkü doğanın öyle olduğunu görmüştür. Tanrının kendisine verdiği kavramlarla doğayı bilebilen insan, varlığın her türünü bu şekilde bilebileceği iddiasındadır. Dünyanın akla dayalı bir düzeni vardır ve bundan ötürü de akla dayalı olarak mutlak bir şekilde bilinebilir. Sonunda akıl kendini gerçeğin yerine koyup kendini Tanrılaştırır ve delirir. Akıl bir yol gösterici olarak ortaya çıkar ama kendini Tanrı ilan eder. Bunda 18. yüzyılda matematiksel fiziğin büyük başarısının elbette çok büyük bir payı vardır. 17. yüzyıldaki o bilimsel devrim, o büyük astronomi devrimi yer ile güneşin yerini değiştirip gezegenlerin konumunu çok büyük başarı ile önceden kestirebilir hale gelince, bu güzel bilim, matematiksel fizik dediğimiz bu güzel bilim acaba başka alanlarda da işimize yarayabilir mi diye filozofların gözlerini kamaştırır. Yani “Gezegenlerin konumlarını çok çok önceden kestirebilmemizi sağlayan matematiksel fiziğin yöntemleri acaba insanın düşünsel ve ahlâki gelişmesinin yasalarını da bilmemizi de sağlayabilir mi, toplumu yeniden düzenlememizi sağlayacak bir araç olabilir mi?” sorusu, 17. ve 18. yüzyıl filozofunun gözleri kamaşmış bir şekilde sorduğu bir sorudur. Haksız bir şey de değildir bu. Bir alanda çok büyük bir başarı görüyorsanız o başarıyı başka bir yerde de elde etmeyi istemeniz anlaşılır bir şeydir. Ama bu, sonunda, doğayı olduğu gibi, insanın dünyasını da aklın kavramları, aklın çerçevesi içerisine hapsetme sonucunu doğuracaktır. Akılcılık böylece gerçeğin, ussal olanın, ölçülebilir olanın birbiriyle özdeş kılındığı bir bakış açısı haline gelir: Gerçek, ussal olandır; ussal olan ölçülebilir olandır. Bunlar birbiriyle özdeş şeyler olarak görülür. Böylece hiçbir düzensizliğe, hiçbir öznelliğe yer bulunmayan bir dünya görüşünü getirir. Sonunda akıl, bilginin, ahlâkın ve siyasetin büyük birleştirici mitosu haline gelir. Ussallaştırmacılığın doruk noktası da Hegel felsefesidir. “Akla uygun olan gerçek, gerçek olan akla uygundur” diyor Hegel. Bütün bunlar yalınlık paradigması denen şeyden doğuyor.

Yalınlık paradigmasının temelinde Descartes’ın *Cogito*’su var. “Düşünüyorum, öyleyse varım.” önermesi, bilebileceğimiz en temel önerme, en yalın önerme, başka şeylerin aracılık etmediği, doğrudan doğruya bildiğimiz tek hakikat idi. Ondan yola çıkarak her şeyi yeniden kurgulayabilirdik, her şeyi onun üzerine oturabilir, ona indirgeyebilirdik. Yalınlık her şeydir, yalınlık en iyi şeydir modern epistemoloji açısından. Bu öyle bir paradigmadır ki, temel kavramlarımız anahtar ilkelerimiz ve kavramlarımız arasında kurduğumuz sıkı birtakım mantıksal ilişkiler

vardır. Bu ilişkiler bizim kendilerine bilinçsizce boyun eğdiğimiz birtakım çerçeveler oluşturur. Yalınlık paradigması denen şey, evrende düzeni kabul eden, düzensizliği ise dışlayan bir paradigmadır. Oysa düzen kavramı 17., 18. yüzyıla ait bir kavramken, düzensizlik kavramı 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkmış ve felsefede birçok alanda düşünmenin gidiş yollarını değiştirmiş, devrim yapmış bir kavramdır. Özellikle termodinamiğin ikinci ilkesinin keşfedilişinden sonra. Fizik sistemlerin bir düzene doğru değil, düzensizliğe doğru gittiğinin keşfi yeni yollar açmıştır. Örneğin soğuk bir cisim kendi kendine ısınmaz ama sıcak bir cisim kendi kendine soğur. Isı hareketi sıcak cisimden soğuk cisme doğrudur. Dolayısıyla doğada sürekli düzen aramak, gerçeklikteki bu karmaşıklığı hesaba katmamak demektir. Sürekli olarak düzen arayan, düzensizliği dışlayan bir paradigmadır yalınlık paradigması. Bir yasaya, bir ilkeye indirgeniyor her şey. İşine geldiği zaman biri çok olarak görüyor, çoku bir olarak görüyor. Ama hiçbir zaman birin aynı zamanda çok, çokun aynı zamanda bir olabileceğini hesaba katmıyor. İkisinin bir arada bulunabileceğini hiçbir zaman hesaba katmıyor. Ya ak var ya kara var; ak ile karanın bir arada olabileceğini hesaba katmıyor. Doğa da buna büyük ölçüde izin veriyor; ama 17. yüzyıldaki doğa, bizim bu çağdaki doğamız değil. Doğa buna izin veriyor. Doğanın izin verdiği ölçüde yapıyor bunu yalınlık paradigması. Ama toplumsal dünyaya baktığımız zaman sadece aklarla, karalarla, iyilerle, kötülerle hareket edemeyeceğimizi görüyoruz. Yalınlık ilkesi dediğimiz şey birbiri ile ilişkili olanı, bağlı olanı ayırıyor -buna ayırma ilkesi diyebiliriz-, her şeyi birbirinden ayırıyor. Ayrı olanı da birleştiriyor. Bu da indirgeme, yalın olanı indirgiyor: Yalın olanla genel olan aynı şeydir. Tekille, tümel aynı şeydir. Geleneksel mantığa baktığımız zaman tikel ve tümel vardır. Tekil dediğimiz şeyle tümel dediğimiz şey aynı şeydir. Yani “Sokrates ölümlüdür”le “Bütün insanlar ölümlüdür” aynı anlamı taşır. Bunlar birbirlerine indirgenebilir şeylerdir. Bu bakış açısı, dolayısıyla, bir çeşit modelleştirmeye yol açıyor, indirgemeciliğe yol açıyor. Her şeyi birbirine indirgiyoruz. Yalınlaştırma ya da genelleştirme diyoruz buna. Genelleştirilen şey yalın hale geliyor. Bundan hiç kuşkumuz yok. Ama tekil dediğimiz şey, biricik olan şey her zaman karmaşık. Bu da insanın dünyası, toplumsal yaşam dünyası. Ussallaştırmanın, yalınlaştırmanın, genelleştirmenin kaçınılmaz sonucu da insan dünyasının birörnek hale gelmesi ve totaliterleşmesidir.

Bilim ve felsefe Descartes'tan beri modern epistemoloji yoluyla tekil ve karmaşık olanı ihmal etmiştir. Klasik bilim ve felsefenin kavrama ilkeleri yalınlık ve evrenseldir. Nedir bunlar? Örneğin evrensellik ilkesi, evrensellik iddiası. Akıl evrenseldir biliyorsunuz. Kant, evrenin herhangi bir yerinde ortaya çıkabilecek olan akıl sahibi varlıktan söz ediyordu hatırlarsanız. İnsan demiyor, akıl sahibi varlık diyor. Evrenin herhangi bir yerinde akıl sahibi bir varlık varsa o da bu

ahlâk yasasına uygun eylemek zorundadır. Zaten o da bunu keşfeder. Herhangi bir yerdeki herhangi bir akıl bizim aklımız gibi olacaktır. O akıl da, unutmayın ki, 18. yüzyıl Avrupalısının aklıdır. Daha da özellersek Kant'ın aklıdır. Yani Kant kendi aklının evrensel olduğunu iddia ediyor. İşte bu paradigmanın kavramları: Evrensellik ilkesi, zamanda tersine çevrilebilirliğin ortadan kaldırılması -zamanda geriye gidilemez, yani bütün süreçler ilerleyici süreçlerdir; her şey hep gelişir, hep ileri gider; geriye dönüşler yoktur-; her türlü tarihselliğin reddedilmesi; bilgiyi yalın parçaların bilgisine indirgeme; doğrusal bir nedensellik anlayışı; düzen kavramı, düzenin mutlak üstünlüğü -düzen her zaman üstündür-; nesneyi çevresinden yalıtma, içinde bulunduğu ortamdan yalıtma ilkesi; nesne ile onu kavrayan özneyi mutlak olarak birbirinden ayırma, özne-nesne ikiliği; özneyi nesne karşısında Tanrılaştırma; bilgedeki bütün özne problemlerini yok sayma, öznenin problematik bir kavram olduğunu yok sayma -özne bir bakış açısı demektir, ama akıl evrensel bakış açısı yoktur, olmamalıdır-; nicelleştirme, biçimselleştirme yoluyla varlığı ve varoluşu ortadan kaldırma; kuramların iç doğruluğunu, tutarlılığını göstermek için sadece mantığa dayanma; her çelişkiyi mutlaka hata olarak görme -çelişki eşittir hata diye düşünülür. Buna karşılık Edgar Morin'in karmaşıklık paradigması dediği şeyin kavramları henüz tam olarak ortaya konmuş değildir. Henüz bu paradigma oluşmaktadır. Özellikle de termodinamiğin ikinci yasasının çok büyük bir payı vardır burada. Fizik sistemler bütünlüğünü korumaya değil bozulmaya eğilimlidir. Evrensellik ilkesinin geçerli olması: Evrensellik ilkesinden vazgeçmiyoruz ama yeterli görmüyoruz, artık yetmiyor. Küreselleşmeden söz ederken bir taraftan da yerellikten söz ediyoruz. Hem küreselleşme diyoruz hem kültürlerden söz ediyoruz. İkisi bir arada geçerli olma iddiasında. Modern epistemolojiye göre bu mümkün değil, ama bu çağ modern epistemolojinin ortaya konduğu çağ değil artık. Doğa da geçen yüzyılın doğası değil. Biz ne zaman dünya hakkında bir şeyler söylemeye kalksak, dünyayı bilme iddiasında bulunsak, bir de bakarız kendi kavramlarımız, kendi tasarımlarımız hakkında konuşuyoruz. Doğa bugün 19. yüzyılın doğası değil, daha karmaşık bir doğayla karşı karşıyayız. Dolayısıyla yalınlaştırma paradigması ile doğayı kavramaya çalışmakta ısrar edemeyiz. Dolayısıyla bu evrensellik ilkesi geçerli olabilir, ama yetmez, başka kavramlara ihtiyacımız var. Zamanda tersine dönüş, geri çevrilebilirlik: Bütün süreçleri ilerleyici süreçler olarak görmek zorunda değiliz. Geriye dönüşler, sapmalar, dönemeçler vardır, vazgeçmeler vardır, yanılmalar vardır, başarısızlıklar vardır. Tarihselliğin kabul edilmesi: Hiçbir şey mutlak değildir. Akıl da mutlak değildir. Aklın da bir tarihi vardır, dolayısıyla evrensel değildir. Parçaların bilgisini bütünün bilgisine bağlama zorunluluğu ve olguları düzen, düzensizlik, etkileşim, örgütlenme kavramları ile bakarak ele almak arzusu. Özne ile nesneyi birbirinden ve çevresinden ayırmamak: Gözleyen ve kavrayan ile

gözlenen ve kavranan arasındaki ilişkileri hesaba katmak: Nesne karşımızda bizden bağımsız olarak bizim onu bilmemizi beklemiyor. Kendisi değiştiği gibi, ben onu bilerek onun değişmesine de katkıda bulunabilirim. Son olarak mantıksal kanıtlamanın, mantıksal ispatın bir sınırı olduğu: Mantığın her şey anlamına gelmediği ve çelişmenin, her çelişmenin mutlaka hata demek olmadığı. Modern felsefenin tarihsiz bakış açısının yerini tarihsel bakışın alması demektir bu.

* * *

(From Historylessness to Historicalness)

ABSTRACT

The question of the "other" as a distinctively modern question has been conceived as a problem of knowledge, most notably, as the problem of "other minds." The concept of the self originated in the philosophy of Descartes was built on the duality between the mind and the body. It is impossible to found a social science from this non-historical point of view. In this article, we make a distinction between rationality and rationalisation on one hand and paradigm of simplicity and paradigm of complexity on the other. We put forward that the paradigme of complexity forms a historical point of view.

Keywords: 'Other minds', 'rationality', 'reason', 'rationalisation', 'simplicity', 'complexity'.

Kaynakça

DESCARTES, René, *Discours de la méthode*, Librairie Arthème Fayard, 1987.

KOYRÉ, Alexandre, *Entretiens sur Descartes*, Les Essais CVII, Éditions Gallimard, 1984.

MORİN, Edgar,

-*Avrupa'yı Düşünmek* (Çev. Şirin Tekeli), AFA Yayınları, İstanbul 1988.

-*Science avec conscience*, Fayard, Nouvelle édition, coll. Points, 1990.

- *Introduction à la pensée complexe*, ESF éditeur, Paris 1991.